

“Dinlemek-İşitmek” Üzerine Yazışmalar

Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA

İnternet'teki Türkoloji grubu sayfasına “dinlemek-işitmek” başlığı ile (14 Temmuz 2003, 10:38:49'da) gönderilen 0007 Nuri imzalı bir yazıda şöyle deniliyordu:

“Selamlar

Dinlemek: işitmek için kulak vermek.

İşitmek: Kulakla algulamak, duymak.

Yukarda yazdığım kelimelerin anlamlarını TDK'nin internet sözlüğünden aldım. ‘İşitmek’ kelimesinin anlamına ben de katılıyorum. Ama ‘dinlemek’ kelimesinin anlamının daha farklı olduğuna inanıyorum. Dinlemek = Tin(ruh)lemek = Ruhunda hissetmek. (Acaba tahminim doğru olabilir mi?) Görüşlerinizi bekliyorum.”

0007 Nuri'nin bu yazısına önce Prof. Dr. Gürer Gülsevin (15 Temmuz 2003, 04:56:59'da) şu açıklamayı gönderdi.

“Nuri Bey,

‘Dinle-’ ve ‘işit-’ kelimelerinin TDK Sözlüğündeki anlamları ile ilgili söyleyecek bir sözüm şu anda yok. Ama, sizin ‘dinle-’ fiilinin yapısı hakkındaki görüşünüze değinmek istiyorum.

“Dinle-” fiilini, eski Türkçe “tın (ruh, nefes)” kelimesi ile birleştirmenin doğru olup olamayacağını soruyorsunuz.

Eski Türkçede iki ayrı kelime var: 1. tın: ruh, nefes; 2. tıngla-: dinlemek.

Yani, ‘ruh’ anlamındaki kelimedeki ‘n’ ünsüzü var, ‘dinlemek’ anlamındaki kelimedeki ise ‘ng’ ünsüzü (geniz g’si ya da yanlış olarak ‘nazal n’ dediğimiz ses) var. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde geniz ‘g’ (ng)’leri ‘n’ sesine dönüşmüş.

İlk bakışta, iki ayrı fonem gözüküyor. Bu yüzden, kelimeleri bir kökten düşünmek zor. Ama, ‘tın’ ve ‘tıng’ kelimeleri, ‘tı+’ ya da ‘tı-’ gibi ortak bir kökene gider mi gitmez mi bilmiyorum.

Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya

Anlam bilimi ile ilgilenenler bu konuda bizleri aydınlatabilir kanısındayım. Hoşçakalın (16.6.2003) Gürer Gülsevin”.

Aynı gün (15 Temmuz 2003, 14:21:21’de) Doç. Dr. Mustafa Öner de şu açıklamayı gönderdi.

“0007 Nuri Bey,

TDK Sözlüğünde kaydedilen *işitmek* sözünün “kulakla algılamak, duymak” anlamına KATILMANIZ biz diğer Türkçe konuşurları için de sevindirici olmuştur.

Bir diğer sevinç ise son zamanlarda açılan Türkçe etimoloji iştahının devam ettiği anlamına gelen “dinle- = tinle-” birleştirmenizdir.

Elbette, ses, şekil veya anlam bakımından benzer sözleri yan yana yazmanın köken bilgisi veya söz tarihçiliği ile ilgisi olmamalıdır. Aksine, biçimce benzemeyen sözlere bile çok dikkat etmek gerekir.

Etimoloji iştahını bastırmak için ilkin daha önce yazılmış Türkçe etimolojileri okumak yararlı olabilir. O sebeple kendi görüşlerimi iletmeksizin bir kaynak listesi gönderiyorum.

Derleme Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1963-1982.

Drevnetyurkskiy slovar' (V. M. Nadelyev, D. M. Nasilov, E. R. Tenisev, A. M. Şçerbak) Leningrad, 1969.

An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish (Sir Gerard Clauson) Oxford 1972.

Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazikov, Obsčetyurkskie i mejtyurkskie osnovi na bukvi "V", "G" i "D" (E. V. Sevortyan) Moskva 1980.

Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazikov, Obsčetyurkskie i mejtyurkskie osnovi na bukvi "C", "J" i "Y" (L. S. Levitskaya) Moskva 1989.

Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999.

Kutadgu Bilig, Metin (R. R. Arat), Ankara 1979.

Kutadgu Bilig, İndeks, (K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce) İstanbul, 1979.

Mahmud Kâşgari, Divanü Lugati't-Türk IV cilt, (Besim Atalay) 3. baskı, Ankara, 1991.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, I-VIII Cilt, TDK. yay., Ankara, 1963-1977.

Selamlar...”

Ben ise Avustralya-Singapur seyahatimden döndükten sonra üçüncü kişi olarak (6 Ağustos 2003, 22:44:10’da Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın vasıtası ile) şu açıklamayı yaptım:

“0007 Nuri’nin 14 Temmuz 2003, 10:38:49’daki tahmininde sap ile samanın birbirine karıştırıldığını gördüm. “dinlemek = Tin(ruh)lemek = ruhunda hissetmek tahminim doğru olabilir mi” sorusuna cevabım “tahmininiz

“Dinlemek-İşitmek” Üzerine Yazışmalar

doğru olabilir” şeklindedir. Çünkü:

a. Çağdaş Türkiye Türkçesindeki *dinlemek* fiili Oğuz gurubunun Türkmen, Azeri ve Osmanlı lehçelerinde *diñlemek* şeklindedir. *-la-/le-* ekinin isimden fiil yapma eki olduğu göz önüne alındığında fiilin kökünün *diñg* ismi olduğu görülür. Sir Gerard Clauson EDPT 522a’da *diñg* isim kökünün Çince “*t’ing* ‘to hear, listen’” kelimesinden geldiğini söyler. *diñlemek* fiilinin en eski kullanılışı ise Köl Tigin yazıtının Güney yüzünün ikinci satırındaki *bu sabımın edgüti işit, katıgdı tiñgla!* “bu sözümü güzelce işit, iyice dinle!” şeklinde geçer. Fiil Çağdaş Tuva Türkçesinde ise *dıñnamak* şeklinde, kalın sıralı olarak kullanılmaktadır.

b. “*tin* = ruh” ise Eski Türkçe için kesinlikle yanlıştır. Çünkü söylenen isim kökünün aslı Eski Türkçede ince sıralı değil, *tın* şeklinde, kalın sıralıdır. Kâşgarlı Mahmud tarafından *Divanü Lügati’t-Türk*’te “*er-rub ve’n-nefes* = ruh ve nefes” karşılığı ile tespit edilen kelimedden kısa ünlülü “*tın* ‘en-nefes = breath = nefes, soluk’” ile uzun ünlülü “*tı:n* ‘er-rub = spirit, soul = ruh, can’” kelimelerinin imlâları da zaman içerisinde birbiri ile karışmıştır. (Meraklısı bu konuda Sir Gerard Clauson’un EDPT, 512a-b’deki *tı:n* maddesine bakabilir).

tın kelimesinden türetilerek Eski Uygur Türkçesi devresinden itibaren kullanılan *tınlıg* kelimesi çeşitli Türkologlar tarafından “nefesli” olarak anlaşılmıştır. (Meraklısı bu konuda Sir Gerard Clauson’un EDPT, 520a’daki “*tınlıg* ‘a living creature = canlı yaratık’” maddesine bakabilir). Kâşgarlı Mahmud da *Divanü Lügati’t-Türk*’te *anıñg tını kesildi* ‘onun nefesi kesildi’” örneğini verir. Türkçenin İslâm muhitine girmesi ile *tınlıg* kelimesi yerine *canlıg* kelimesi kullanılmaya başlanır.

tın kelimesi Kıpçak Türkçesinde *t-> d-* gelişmesi ile “*dın* ‘en-nefes’” şeklinde görülür. Ebû Hayyân *Kitâbü’l-idrâk*’ta “*dının alıştı* ‘o teneffüs etti’” örneğini verir. Kelime 6 dilli *The King’s Dictionary* 190/B-1’de ise “*tın* ‘en-nefes’” şeklinde geçiyor. Buna karşılık 190/A29’da da “*dın* ‘er-rub’” kelimesi tespit edilmiştir.

Eski Türkçedeki *tıl > til ~ dil* “casus, haberci”, *bıñg > bin* “1000”, *ıt > it* “köpek”, *amtı > emdi ~ imdi* “şimdi” vs. gibi bir kısım kelimelerin kalın sıradan ince sıraya geçmesi sırasında *tın* ismi de Türkiye Türkçesine *tin* şeklinde ince sıralı olarak geçmiştir. (Bk. *Tarama Sözlüğü*, V, s. 3804).

Türkçede *tin* isminden isimden fiil yapan *-la-/le-* eki ile teşekkül eden *tinlemek > dinlemek* “sakinlemek, rahatlamak” fiilinin Türkiye Türkçesi’nde dönüşlü şekli olan *dinlenmek* “sakinleşmek, rahatlamak, istirahat etmek” fiili *Dinlendi başım diin gece bir parça dizinde / Bir gözleri âbû civan o on sekizinde* mis-

raları ile başlayan şarkıda gayet açık olarak görülür.

Türkçede *ting* isminden isimden fiil yapan *-la/-le-* eki ile teşekkül eden *tinglemek* > Türkiye Türkçesi'nde *dinlemek* "dinlemek, duymak, işitmek" fiili yukarıda verdiğimiz "sakinlemek, rahatlamak" anlamındaki etimolojik kökeni farklı *dinlemek* fiili ile karıştırıldığı için yanlış sonuçlara varılmaktadır.

Türkçe Sözlük, 10. baskı, Ankara 2005, s. 534a'daki *dinlemek* maddesi şöyledir:

"*dinlemek (-i)* 1. İşitmek için kulak vermek: "*Konağın hesabını sen söyler-sin ben de dinlerim.*" -A. Ş. Hisar. 2. Birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak: *Beni dinlersen bu işten vazgeç.* 3. Kulakla veya dinleme aletiyle hastayı muayene etmek: "*Doktor kalkar. Kulağını bu gösterilen yere dayar. Dinler.*" -Ö. Seyfettin. 4. *meç.* Uymak, baş eğmek, itaat etmek."

Bu *dinlemek* maddesi (etü. *tiñğlamak* > *tiñğlemek* > *diñğlemek* > *dinlemek*) "dinlemek, duymak, işitmek"ten gelir, *tinlemek* > *dinlemek* "sakinlemek, rahatlamak, istirahat etmek"ten gelmez. Zaten Türkiye Türkçesinde *tinlemek* > *dinlemek* "sakinlemek, rahatlamak, istirahat etmek" fiili de kullanılmaz.

Türkçe Sözlük, 10. baskı, Ankara, 2005, s. 534a'daki *dinlenmek* maddesi ise şöyledir:

"*dinlenmek (I) (nsz)* 1. Güç kazanmak için çalışmaya ara vermek, yorgunluğunu gidermek, soluklanmak, istirahat etmek: "*Pervin biraz dinlendikten sonra ayağa kalktı.*" -P. Safa. 2. Bazı yiyecek ve içecekleri tadını artırma, kolay pişmesini sağlama vb. sebeplerle bir süre bekletmek."

"*dinlenmek (II) (nsz)* 1. Dinleme işine konu olmak: "*Dinlenmediğini zannetmesine onun galiba canı sıkılmıştı.*" -R. N. Güntekin. 2. Önemsemek, öğüdü yerine getirilmek: "*Sözüm dinlendi.*"

Görüldüğü gibi *Türkçe Sözlük*'ün *dinlenmek* maddesi etimolojik açıklamaya dayanmadan yazıldığı için karıştırılmıştır. Doğru madde etimolojik kökenlerin de gösterilmesiyle şöyle olabilirdi:

"*dinlenmek (I)* (etü. *tiñğlamak* > *tiñğlemek* > *diñğlemek* > *dinlemek* "dinlemek, duymak, işitmek"ten dönüşlü fiil) 1. Dinlenmek, duyulmak. "*Söylediklerim öğrencilerim tarafından çıt çıkarılmadan dinlendi.*" 2. Önemsemek, öğüdü yerine getirilmek: "*Sözüm dinlendi.*"

"*dinlenmek (II)* (*tinlemek* > *dinlemek* "Sakinlemek, rahatlamak, istirahat etmek"ten dönüşlü fiil) 1. Güç kazanmak için çalışmaya ara vermek, yorgunluğunu gidermek istirahat etmek: "*Pervin biraz dinlendikten sonra ayağa kalktı.*" -P. Safa; "*Dinlendi başım dün gece bir parça dizinde / Bir gözleri âbû civan o on sekizinde, Şarkı.*", 2. Bazı yiyecek ve içeceklerin tadını artırma, kolay pişmesini

“Dinlemek-İşitmek” Üzerine Yazışmalar

sağlama gibi sebeplerle bir süre bekletmek.”

Sonuç olarak köken bakımından “*tın-lıg*” isminde kalın sıralı *tın* ve *tiñg-la-mak* > *diñg-le-mek* > *din-le-mek* fiilinde de ince sıralı *ting* gibi, anlamları yanında telaffuzları da farklı olan iki ayrı isim vardır. *dinlemek* “*tiñg* (duyum)lemek”ten geldiği için dinlemek “Tin(ruh)lemek” ancak “rahatlamak, istirahat etmek” şeklinde düşünülebilir, “işitmek, duymak, dinlemek, kulak vermek” anlamında olmaz. Bu yüzden “dinlemek = tin(ruh)lemek = Ruhunda hissetmek” şeklinde anlam ve hüküm vermek pek mümkün görülmemektedir.”

Benim yazıma yankılar da şöyle oldu.

1. İlk olarak Recep Küçükziz (7 Ağustos 2003, 01:03:13'te) “Muhterem Hocama bu güzel açıklaması için gönülden teşekkürü borç biliyorum. Selam ve saygılarımla ... Recep Küçükziz” mesajını gönderdi. Sağ olsun!

2. İkinci olarak Tefvık Turan (7 Ağustos 2003, 14:36:58'de ve 8 Ağustos 2003 10:57:26'da) şu mesajı gönderdi:

“Sayın Osman Fikri Sertkaya

Açıklamalarınız bizi sadece “dinlemek” ve “dinlenmek” kelimelerinin etimolojisiyle ilgili olarak etraflıca aydınlatmakla kalmıyor, aynı zamanda filolojik çalışmanın ne kadar özenle yapılması gereken bir iş olduğunu da çok etkileyici bir biçimde gösteriyor. Bugünkü Türkçe'deki bazı benzerliklerden hareketle çıkarımlarda bulunmanın insanı ne yanlışlara vardırabileceği sanırım böylece gayet güzel anlaşılmiş oldu. Bu katkınız için çok teşekkür ederim.

Mesajınızın önemli bir yeri de *Türkçe Sözlük*'teki “dinlenmek” maddesiyle ilgili kısmı. Bence burada hata, etimolojik temellendirmenin yetersiz olduğundan da önce, hiç bu etimolojik bilgilere sahip olmasak bile, sadece anlam içeriklerinden dolayı bugün eşesli iki ayrı fiil olarak kabul etmemiz gereken “dinlenmek = dinlemek'in edilgen biçimi” ve “dinlenmek = istirahat etmek” fiillerinin aynı maddede birleştirilmesidir. Meselâ gene sesteş bir kelime olan “ekmek” üzerine olan madde I ve II diye iki alt maddeye bölünürken (yiyecek olan ekmek ve ekmek fiili).

Ayrıca, bu maddede şu gariplik de var: Sözlük genelde fiillerin edilgen (ettirgen, dönüşlü, işteş) biçimlerini -bence gereksiz olarak- madde başı yaptığı halde, “dinlenmek”in “dinlemek” fiilinin edilgen biçimi olduğu atlanmış. Yani, *Türkçe Sözlük*'e göre, “Telefonum dinleniyor” ifadesi (“Birisini benim telefon konuşmalarımı dinliyor,” anlamında) mümkün değil. Sonra, “dinlemek”in anlamları arasında bulunan “[+i] önemsemek, [+e] itaat etmek” (Beni/sözümü dinle!) varyantı çekip alınarak “dinlemek” ile ilgisi olmayan bir

kök fiilmişçesine, üstelik eşzamanlı değerlendirmede kök fiil olarak kabul edebileceğimiz “dinlenmek” fiilinin anlamca birbirine çok yakın (Ali dinlensin / Hamur dinlensin) iki varyantının arasına sıkıştırılmış. Saygılarımla Tevfik Turan ”

3. Üçüncü olarak (Turhan) Tisinli (8 Ağustos 2003, 06:12:26 EDT’de) şu mesajı gönderdi.

“Sayın Sertkaya,

Yazınız güzel ve kapsamlıdır, ama (kanımca) *ding* sözcüğünün Çince den geldiği yanlıştır.

Clauson Hazretleri bir sözcüğü hem Türkçede hem de başka bir dilde bulunca alanın Türkçe, verenin de öteki dil olduğuna hemen “inanır” ... Biz de aynı şeyi yapmayalım, çünkü bizim için hiçbir kimse *t’ing*’in Çince olduğuna kanıt göstermemiş. Çince’deki *t’ing* niye Türkçeden geçmemiş o dile?!

Dinlenmek (İngilizce to rest, Arapça istara:ha) ile *dinlemek* (to listen; istama’a) bir de kulak asmak/vermek (to eavesdrop; taSannata) anlamca birbirine yakın, çünkü üçü de sakinleşmek isterler. Sakinleşmek, ağır ağır hareket etmek sakinleşmek kavramı içine girer, onun için Türkçede *ding* (aşağı yukarı 3 metre çapında ve yarım metre kalınlığında bir taş tekerlek, pişmiş buğdayı bulgura döndermekte ağır ağır buğday üzerinde sürülür) sözcüğü gelmiş. *dinge* de ‘sutun’ demektir (ki ağır olduğu kuşkusuzdur); ki *diñg* ile anlamca ilişkilidir. *dingildemek*, *dingirle{n}mek*, *dumburla{n}mak*, bir biçim yuvarlanarak ses çıkarmak anlamlarındadırlar. *tüñgü{l}mek* (atlamak) bunlardandır. Nihayet *dönmek* ...

Hayvanlarda *dinlemek* ölüm-kalım meselesidir, onun için (kendilerini ve yerlerini ele vermemek için) sakinleşmelidirler, hem de kulaklarını diklerler. Eğer arkaya gidilirse, hece sonu *ñg* ile *k* sesleri birleşir, yani *diñg* ile *dik* aynı kökten gelmekte olmalıdırlar. Onun içindir *dinge* yerine *tikme* de kullanılır.

Türkiye Türkçesinde bir de *dinmek* var, ki kuşkusuz bu *din{g}lemek* ile ilişkilidir.

Kerkük Türkçesinde *dinlenmek* yerine *dincelmek* denir; *başım dinç* denirken “sorunum yok, rahat yaşam sürmekteyim” kastedilir. *dinç olmak* rahat / istirahatli olmaktır ... dinç etmek, dincini almak, ...

Yukarıdaki tartışmadan anlaşılan, *din{g}* kökü Türkçe’dir ve sakinlik, sessizlik, ağırlık [birbiri ile ilişkili] anlam[lar]ındadırlar.

İngilizce’deki rest (dinlenmek) ile list[en] bir r > l değişimi ile aynı kökten gelmişler.

Arapça’da Smt kökünden (Samata = sustu, Sa:mit = suskun); Snt (Santah = suskunca, çaktırmadan), (taSannata = kulak astı, dinledi). Smm

“Dinlemek-İşitmek” Üzerine Yazışmalar

kökünden (aSamm = sagır) gelir ...

Eğer yukarıdaki iki dilde dinlemek ile sakinlemek / susmak aynı kökten gelmişse, ki Arapça’da daha açık olarak görünmektedir, Türkçe’de niye *dinlenmek* ile *dinlemek* aynı kökten gelemez ve birinin Çince’den geldiği iddia edilsin.

Clauson’un yaptığı işi azımsamak niyetinde değilim, ama verdiği köken bilim yanlıştır ve tam tersini iddia etmeliydi.

Not: ad-eylem ayrımı yapmadım, çok eskilerde ikisi de aynı olabilirler. Esenlikler. Tisinli.”

Ben Sayın Tisinli’nin görüşlerine kısaca cevap vermek isterim. Benim yazımdaki Clauson’dan özet olarak verdiğim cümle aynen şöyle idi: (Sir Gerard Clauson EDPT 522a’da *ding* isim kökünün Çince *t’ing* ‘to hear, listen’ kelimesinden geldiğini söyler). Sir Gerard Clauson bu cümlede kesin bir hüküm vermiyor, ayrıca bu görüşü de şüphe ile karşılıyor. Sayın Tisinli Clauson’un sözlüğüne baksa idi onun bu görüşe inanmadığını görecekti. Clauson bu konuda tam olarak şunları söylemektedir. (EDPT, 522a):

“?FD *tıŋla*:- (d-) Den. V. fr. *tıŋ; it has been suggested that this is the *tıŋ* listed above, it is perhaps more likely that it is Chinese *t’ing* ‘to hear, listen’ (Giles 11.299; Pulleyblank, Middle Chinese *t’eng*), but the d- and back vowels make this difficult; properly ‘to listen to (something Acc.)’, but often used for ‘the hear’, (properly *éşid*-).”

Andreas Tietze de bu konuda Clauson’un şüphesini zikretmektedir. (*Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002, 622b-623a:

“*diŋle*-/*dinle*- I ‘(bir sese ya da söze) kulak vermek’ < ET. *tıŋla*- a. m. Clauson 1972 s. 522, M. Erdal 1991 II, 448; *tıŋla*- fiilinin Çin. *t’ing* ‘dinlemek’ kelimesinden alınmış (M. Räsänen 1959 s. 478) olabileceğini Clauson 1972 şüpheli buluyor.”

Gelelim Clauson’un Çince *t’ing* kelimesi ile Sayın Tisinli’nin Türkçe saydığı *ding* kelimesine. Ben bu kelimeyi çocukluğumdan beri *dink* şeklinde biliyordum. Belli başlı araştırmacılar da kelimeyi Türkçede *ding* şeklinde değil *dink* şeklinde kabul ediyorlar, ayrıca kökenini de Farsça olarak gösteriyorlar. Yani Farsça *ding* > Türkçe *dink*. Böylece Tisinli’nin *ding*’ini Türkçede *dink* şeklinde düzeltirsek *dinge* “sütun”, *dingildemek*, *dingirdemek*, *dumburlanmak*, *tüngülmek* ve *dönmek* gibi bir kısmı *onomatophee* olan fiillerle iddia ettiği ilişki de düşmüş olur. Yine *دنگ* Farsça *dink* ile Türkçe *ti*- fiilinden +*k* ile yapılan isim olan *ti-k* > *dik* (benzer örnekler: *to-k*, *yo-k* vs.) arasında herhangi bir köken birliği de düşünülemez.

Sayın Tisinli bir kısım kelimeleri bir araya getirmiş ve kendi kendisiyle tartışarak Farsça *din{g}* (Farsçadan Türkçeye geçen şekli *din{k}*) kelimesini Türkçeleştirivermiş. Bu görüşe katılmak mümkün değildir.

Tisinli'nin Türkçe kökenli saydığı *dink* kelimesi üzerinde biraz duralım.

Türkçe Sözlük (10. baskı, Ankara 2005, 533b.)'te *dink* maddesi kökeni belirtilmeden şöyle verilmiştir:

"*dink*, -gi is. *blk.* 1. Pirinci kabuğundan ayırmak veya bulgur dövmek için kullanılan dibek. 2. Şayak, aba vb.ni dövmek için kullanılan araç".

Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Ankara 1999, 114b.)'nde ise şu açıklamayı yapar:

"*dink yer.* 'çeltiği kabuğundan ayırmak veya bulgur dövmek için kullanılan dibek' <Far. *ding* 'a wooden instrument with iron teeth, used in separating rice from the chaff. Farsçada bu araca *dingī* adı verilir. Kürtçede *dink* 'mortier' olarak kullanılır... Bulgarca *dink* Türkçeden alınmıştır. (BER 1: 393). Dankoff: EÇ Glossary 32; ALT E33. Tietze (Pers) *dink* üzerinde durmamıştır. Sevortyan'ın *dink*'in **teg-* ~ **tey-* kökünden geldiği yolundaki açıklaması yanlıştır. (ESTJa 1980, 175)."

Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde kaynağını belirtmeden verdiği İngilizce açıklamanın kısmen Steingass'ın sözlüğünden alındığı anlaşılıyor. *Dink* maddesi Steingass (F. Steingass, *A Persian-English Dictionary*, 1892, 588b)'ta *ding* şeklinde geçiyor:

"*دنگ ding* A wooden instrument with iron teeth, used in separating rice from the chaff; a machine for making powder; an oil-press; - *ding u durwāl*, Pomp, display of power, state."

Ziya Şükûn (*Farsça-Türkçe Lûgat. Gencinei Güftar. Ferhengi Ziya* (İstanbul, 1984, cilt: 2, s. 943b) deki *ding* maddesinde "Çeltik dövülecek tokmak ki at başı şeklinde olur. Türkçesi soku'dur. *dingī* "çeltik döven kimse" açıklaması veriliyor.

Dink kelimesi Tietze (Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002, 622b.)'de AD (= Anadolu Türk Diyalektleri)'nde geçen bir kelime olarak gösterilir.

"AD *ding/dink* 'hayvanlarla çevrilen büyük değirmen' DS 1506-08, Meninski 1680 II, 2148, R. Dankoff 1991 s. 32 < Fa. *ding* a. m. X *Dink köylünün hayatına karışan en mühim unsurdur: Ekip biçtiği buğdayı dinkte dövdürür. Dinkte kırdırır. Yarma yapar.* (Reşat Enis, 1944, s. 144-145)."

Görüldüğü gibi *dink* kelimesi Türkçe sözlüklerde geçmiyor. Buna karşılık Farsça sözlüklerde geçiyor ve belli başlı araştırmacılar da bu kelimeyi Farsça kökenli olarak gösteriyorlar. Ayrıca *dinkçi*, *dinkçi beygiri*, *dinkçi beygiri* gibi

“Dinlemek-İşitmek” Üzerine Yazışmalar

ortalarda dolaşmak, dinkçi beygiri gibi durmadan dinlenmeden dönmek vs. gibi maddelere ve deyimlere de maalesef bugüne kadar Türkçe sözlüklerde yer verilmemiş! Son olarak Anadolu'da dinkçilik işini yapan ailelerde *Dinkçioğlu* soyadının görüldüğünü de söyleyelim.

Türkçede *dinlemek* ve *dinlenmek* filleri etimolojik kökenleri farklı olduğu için aynı kökten gelmemiştir ve birisinin de Çince'den geldiği, yukarıda da belirtildiği gibi ne Clauson tarafından, ne de Sertkaya tarafından, iddia edilmiştir.

Sayın Tisinli yazısını şöyle bitiriyordu. “Clauson’un yaptığı işi azımsamak niyetinde değilim ama verdiği köken bilim yanlıştır ve tam tersini iddia etmeliydi”. Gerçek de Tisinli’nin söylediği gibidir. Yukarıda Clauson’dan verilen kısımda da açıkça görüldüğü gibi Clauson kendisinden önceki bir görüşü zikretmiş ve devamında da bunu şüphe ile karşıladığını belirtmiştir. Sayın Tisinli Clauson’un sözlüğüne baksın idi belki yukarıdaki yazısını yazmayacaktı.

4. Dördüncü olarak H(acı) M(urat) Hubey (11 Ağustos 2003, 00:07:59’da) İngilizce bir mesaj gönderdi. 6000 yıl öncesine kadar uzanan bir geçmişe dayanan bu yazıyı burada sadece naklediyorum.

“My apologies for writing in English. My take on the matter is this. The word ti shows up in Sumerian (see Anttila 1989?) as “arrow” and “life”. His explanation is bad. Here is why. What differentiates healthy people (dinch) from sick people? (in KBal tInch means ‘quiet’ and healthy e.g. tInch esen). What would you have done 6,000 years ago (or longer) if you had appendicitis? If you were lucky you would have lied down and moaned for a few days before you died. If not you would have moaned for weeks. What if you had terminal cancer? Change weeks to months.

That is what separated sick from healthy. No moaning (quiet) and standing up (not lying down buckled up holding your stomach). Let’s take another tack. How do you make an arrow? Today it is easy. Let’s go back to the stone age. How do you chop down the big tree? How do you slice it and dice it to make an arrow? You cannot.

You start with something that is as close to an arrow as possible. You start with a sapling of a tree that grows straight up, maybe kavak. Then you peel the skin with stone, etc. Now it is easy to mix up a sapling (straight up, vertical) with the concept of what will happen to that sapling (arrow, or spear (sungu)). What is a needle? It is a tiny arrow. (This word is preserved in Magyar tU which is a borrowing from Turkic, and in Turkish as diken. It is also preserved as tUk (hair))

Look at the words that derive from ti-; tiri (alive), tik (dik, vertical), dik (to sew e.g. use a needle). In KBal tIn means ‘be quiet’. It is related to tIy (to restrain). The -Vk in Turkic is an old causative vs -Vn which is a reflexive, e.g. they create

transitive and intransitive verbs. Look at *yan* (to catch fire e.g. intransitive, passive) vs *yak* (set fire, e.g. transitive). Look at Turkic *tIk* (*tIka* in Turkish) vs *tIn* (be quiet).

One means to stick something into something (e.g. like something sharp into something) and the other is passive (e.g. stick a cork in your mouth). But these are not the only roots. There are related words. In Afro-Asiatic (Semitic-Hamitic) according to Diakanoff the */i/* and */u/* are allophones of */a/*. So they came later. Maybe so with Turkic. Look at the meanings of these words in *Kbal sirel* (to stand up e.g. stand vertical), *sUyel* (to stand up, e.g. stand up vertical). They are from *ti-* > *si-*. Compare *tIk* > *sik* > *suk/sok* (insert).

But there are more: *KBal tire* (to lean up something for support, to lean), *taya* (*daya*, same meaning). They both have to do with 'standing vertical' (or nearly vertical). It is this verticality (e.g. not lying down moaning) that gives meaning to "living", "healthy". Once the meaning shifts to "life" then connection of breathing to life starts up another chain. *Kbal* has *tunchuk* (e.g. choke, lose air) which is related to the concepts that were written below by quite ably by Dr. Sertkaya also displays the connection of life to air.

Finally, you cannot listen if you are talking instead of being quiet. So "quiet, shut up" (e.g. *tIn*) went through a semantic shift "listen" (*tIngIla*).

of Sertkaya wrote."

Sonuç olarak:

1. Her gördüğümüz sakallıyı büyük babamız zannetmeyelim. O sakallar traş edildiğinde altından başka başka yüzler çıkar. Bu yüzden bugün veya geçmişte sesdeş olan kelimeleri etimoloji süzgecinden geçirmeden değerlendirmek insanı yanlış yapmaya sürükler.

2. Bir kelimenin kökeninin başka bir dilden olması neyi değiştirir? Söz gelimi *t'ing* ~ *t'ing* kelimesi Türkçeye Çince'den geçmiş olsa dahi, *tıŋla-* > *tıŋle-* > *dinlemek* bizim 1400 yıllık kelitemiz değil midir? Merhum Nihad Sami Banarlı'nın yabancı kökenli isim ve fiil köklerine "fethedilen kelimeler" dediğini unutmayalım. Keza tarihî Türkçe metinlerde geçmeyen *dink* kelimesi Farsça kökenli diye üzülmemiz mi gerekiyor? O da bir "fethedilen kelime" değil midir?

3. Etimoloji yaparken ayağımızı sağlam zemine basalım. Bizim dilimizin müdellel geçmişi M. S. 680'lerde başlayan Göktürk harfli Türkçe metinlere dayanır. 14 yüzyıllık geçmişin gerisine hiçbir filolojik delile dayanmadan gitmek bize bir şey kazandırmaz, aksine ciddi kişileri "şu Türkler garip insanlar, nelerle uğraşıyorlar" diyerek güldürürüz. Kendimizi gülünç durumlara düşürmeyelim.